

Aleksej Kalca: *POTI IN USODE*. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Knjižnica Annales Majora. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper, 2002, 173 str.

Selitve so že od nekdaj fascinirale ljudi, saj so poleg občutka o avanturi ponujale tudi najrazličnejše mite o boljšem življenju, srečnejši prihodnosti in bogastvu. Zato je razumljivo, da so postale predmet številnih družboslovnih in humanističnih raziskav. In čeprav kar kličejo po interdisciplinarnem pristopu, ta postane mogoč šele takrat, ko vsaka izmed vpletenih disciplin s svojim raziskovanjem prispeva toliko novega, da se sodelovanje lahko sploh začne.

Zgodovinarji, ki pri raziskovanju migracij v nasprotju z drugimi sorodnimi vedami ne uporabljajo teorij in tudi ne postavljajo hipotez, naj bi v ta diskurz vnesli predvsem izkušnje izseljencev v vsej svoji zapletenosti in omogočili empatični vpogled v njihovo življenje, v širše razumevanje njihovih želja in ambicij.

Tako se je raziskovanja selitvenih izkušenj Slovencev z zahodne meje lotila tudi skupina raziskovalcev, zbranih okoli Alekseja Kalca. Zastavili so si tri obsežne časovne okvire, ki so se jim zdeli najpomembnejši za ljudi v tem prostoru, in jih napolnili z najrazličnejšimi pričevanji, življenjskimi usodami, popotnimi zgodbami, dokumenti in slikami.

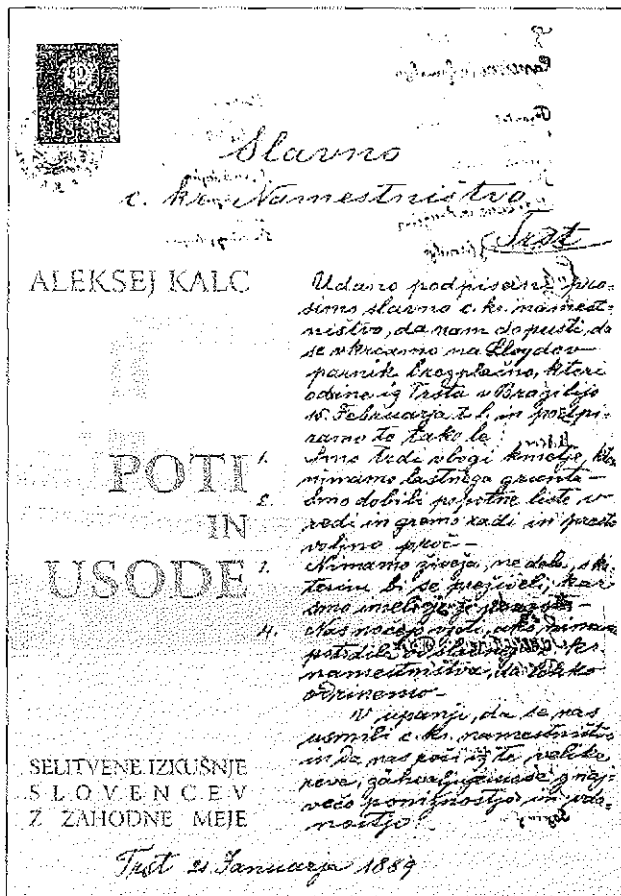
Tako lahko podrobno sledimo obdobju pred prvo svetovno vojno, ko so ljudje začeli v vedno večjem številu zapuščati svoje prvotne skupnosti, se trajno ločiti od domačega kraja in odhajali v druge, marsikdaj novonastajajoče družbene sredine. Premiki so se usmerjali s podeželja v mesta in druga industrijska središča, čedalje bolj privlačna in čarobna pa je postajala tudi beseda "Novi svet", Amerika, kamor je v tem času srečo odšlo iskat na milijone ljudi z vseh kontinentov.

Slovenci z zahodne meje so se takrat z Goriškega, Kranjskega in Istre selili predvsem v Trst, Gorico, Tržič in Nabrežino. Boljšo prihodnost so odhajali iskat tudi v ZDA, Argentino in Brazilijo. Neposrednih pričevanj o doživetjih in drugih izkušnjah priseljencev v tem času ni veliko, predvsem zaradi nepismenosti in pomanjkanja zanimanja arhivov za takšno "ljudsko pisanje". Ostala so ustna pričevanja, ki so se potem prenašala skozi generacije, ter različni sodni in policijski spisi. Vendar pa so se podatki množili sorazmerno z vzponom po družbeni lestvici. Tako je o Slovencih, ki so se povzeli v srednji in višji sloj, na voljo precej več informacij, saj so bili njihovi uspehi boljše dokumentirani in so se tako lažje ohranili.

Niso pa vsi izseljenci ubrali teh dobro uhojenih poti. Številni krošnjari iz Beneške Slovenije so odhajali prodajat svoje blago v srednjo, vzhodno in jugovzhodno Evropo vse tja do Varšave, Moskve in Sankt Petersburga. Trije podjetni Slovenci so si leta 1875 kupili zemljo celo

blizu Vladikavkaza in skupaj z ženami in otroki, ki so jih pripeljali iz rodni hribovskih vasi, ustanovili "Italijanski hutor". S svojimi inguški sosedmi so v miru živeli vse do revolucije leta 1917, ko so v vrsti dramatičnih dogodkov izgubili vse premoženje in se vrnili domov v Benečijo.

Prva svetovna vojna je pretrgala izseljenske in povratne tokove med Evropo in Ameriko, poleg tega pa je bilo izseljevanje moškega prebivalstva zaradi vojaške obveznosti prepovedano. Bližina vojne je za mnoge slovenske družine na obeh straneh soške fronte pomenila, da so kot begunci morali zapustiti svoje domove. Toda vsi ti tragični dogodki so bili le uvod v obdobje med obema vojnoma, ko je Primorska v okviru Julijske krajine prešla pod Italijo. Primorski Slovenci in istrski Hrvati so bili s tem ločeni od matičnih narodov in izpostavljeni tuji oblasti. Ta je svojo željo po vcepljanju "višje" italijanske civilizacije vsem, ki je še niso poznali, kmalu nadgradila v fašizem. Prišlo je do močnih raznarodovalnih pritiskov, ki so kmalu pripeljali do množičnih izseljevanj vseh slojev slovenskega prebivalstva. Večina Primorcev se je naselila v Jugoslaviji, drugi pa so odšli v Egipt, Belgijo, Francijo, Avstralijo in Južno Ameriko. Pričevanja iz tega časa v obliki pisem, dnevnikov in pripovedi govorijo o težkih preizkušnjah, ki so čakale izseljence ne glede na to, kam so se izselili. Tako

so pred Nemci branili slovenstvo na Štajerskem, obdelovali zemljo v Vojvodini in Prekmurju, pomagali razvijati kmetijstvo ter industrijo v Argentini, Braziliji, Čilu, Urugvaju. Primorski železničarji so po vsej Italiji skrbeli za to, da so "italijanski vlaki končno postali točni". Dekleta so v italijanskih družinah služila kot dojičje, varuške in služkinje, z imenom aleksandričke pa danes poznamo tiste, ki so ta dela opravljala v Egiptu. Kot učitelji so službovali tudi v italijanskih kolonijah in šolali etiopske in eritrejske otroke.

Iz sveta so domov prihajala pisma o žalostnih in veselih usodah, o neuspehih in uspehih. V Argentini, kamor je v več valovih odšlo veliko Primorcev, so se po številnih stiskah pri vklapljanju v novo okolje začele nizati zgodbe o uspehu. Slovenci so uspeli kot šefi kuhinje, tovarnarji, operni pevci, prevozniki, arhitekti. Bojevali so se tudi za delavske pravice in se zaradi tega večkrat znašli v zaporu, nekaterim pa je grozila celo deportacija nazaj v Italijo.

Zadnjih nekaj pričevanj iz tega časa se že preliva v novo obdobje, ki ga je zaznamovala druga svetovna vojna. Še enkrat sta se Primorska in širši zahodni slovenski etnični prostor znašla v središču množičnih selitvenih gibanj. Meja med Italijo in Jugoslavijo se je premikala še skoraj deset let po koncu vojne. V Italiji je ostalo veliko slovenskega, v Istri pa italijanskega prebivalstva. V tem času je ta meja postala tudi del železne zavese. To bi moralo pomeniti konec pretoka ljudi, idej, dobrin, v resnici pa je meja legalno in ilegalno ostala precej prehodna. Iz Istre se je izselilo skoraj vse italijansko prebivalstvo in tudi številni Slovenci in Hrvati. Prek Primorske je v Italijo iz Jugoslavije bežala bodoča slovenska politična emigracija. Iz tržiške ladjedelnice so v duhu internacionale odšli na Reko gradit socializem številni italijanski delavci, tako imenovani "Monfalconesi", ki pa so se po resoluciji Informbiroja leta 1948 vrnil domov. Slovenski učitelji, železničarji, državni uslužbenci in vsi drugi, ki jih je fašizem razselil po vsej Italiji, so po mirovni pogodbi leta 1947 večinoma optirali za Jugoslavijo.

Beneški Slovenci, ki jih je poleg gospodarske krize ponovno prizadela neprijazna državna politika, so v okviru pogodbe italijanske vlade z Belgijo množično odhajali v belgijske in francoske rudnike ter v Švico. Dekleta so odhajala v Anglijo za varuške in služkinje, kar je bilo izredno naporno delo.

Zaradi vsesplošne krize, ki je sledila odpravi Svoobodnega tržaškega ozemlja, je Trst in deloma Gorico zajelo tudi množično prekoceansko izseljevanje. Cilj teh selitev je postala predvsem Avstralija, obnovile pa so se prekinjene poti v Argentino, Brazilijo, ZDA in Kanado. Tam je izseljence večkrat pričakala dobro organizirana slovenska skupnost, katere člani so jim pomagali pri iskanju stanovanja in zaposlitve. Včasih je šlo pri teh selitvah za pravcate družinske strategije, ko so družinski člani, ki so že bivali v tujini, pomagali novim izseljen-

cem z dokumenti, garantnimi pismi, denarjem in informacijami. Veliko izseljencev iz teh dežel se je sčasoma odločilo, da imajo tujih dežel in življenja tam dovolj, in se vrnilo v domače kraje.

Raziskovalci, ki so se trudili z zbiranjem gradiva, so iz pozabe izvlekli celo vrsto zanimivih podatkov. Vendar pa jih je v teh zgodbah o preteklosti treba potrpežljivo iskati, saj so včasih dobro skriti prav v vrsticah, ki na videz povedo najmanj. Poleg odgovorov na klasična vprašanja, ki si jih o selitvah zastavlja zgodovinarji, je v predstavljenih dokumentih na voljo še mnogo več. Razkrijejo se nam socialni odnosi v najrazličnejših družbah, spoznavamo njihove institucije, občutimo moč različnih ideologij, navzoči smo pri oblikovanju novih družb in držav. Lahko opazujemo moč posameznika, a tudi družine in še posebej njeno vlogo pri izseljevanju. Opazujemo lahko tudi, kako so posamezne države reševale probleme migracij in zakonodajo, ki je nastajala v zvezi s tem pojavom. Ne smemo pa pozabiti tudi na vplive selitev na družbo, ki si jo izseljenci zapustili in se kasneje včasih vanjo ponovno vključili.

Za konec bi bilo treba poudariti, kako je v tej knjigi dovolj novega, da bi se o selitvenih izkušnjah Slovencev z zahodne meje lahko pričela tudi širša interdisciplinarna diskusija. Obdobje, zanimivih tem in različnih fenomenov je za kaj takega očitno več kot dovolj.

Jure Gombač

Roberto Starec: COPRIRE PER MOSTRARE. L'abbigliamento nella tradizione istriana (XVII-XIX secolo). Trieste, IRCI, ed. I. Svevo, 2002, pp. 342

Forse Roberto Starec non poteva scegliere titolo migliore per illustrare uno dei tanti aspetti della cultura tradizionale istriana: l'abbigliamento, di cui finora si era offerto, salvo eccezioni, un'immagine sommariamente tradizionale e riduttiva. "L'abbigliamento nella tradizione istriana (XVII-XIX secolo)". Così il sottotitolo di un volume che tende ad analizzare i diversi aspetti e problemi del sistema dell'abbigliamento nelle classi popolari di una regione etnicamente composita e geograficamente ridotta.

Il volume di Starec si inserisce nel rinnovato quadro di ricerca sull'abbigliamento, la storia della produzione tessile, i saperi e le pratiche di ornamentazione dell'abito e del corpo avviato negli ultimi anni in Italia.

Ampio spazio a tale problematica è stato riservato pure dalla ricerca scientifica slovena e croata.

I vestiti e gli ornamenti venivano ad esercitare un ruolo fondamentale di indici sociali. Il corredo, ad esempio, era il segno tangibile che la famiglia della sposa ha adempiuto ai suoi doveri, fornendo una dote